

סדרי משיח לרמב"ם

עמיחי כנרתי

יוצא לאור ו' תמוז תשע"ט
לע"נ אמי מורתי פרידה שולמית כנרתי

הקדמה

הלכות מלכים לרמב"ם פרקים יא-יב, עם הערות וביאורים

נספח א': איך יתכן מצב "ופתאם יבוא"

נספח ב': בענין דברי רבי עקיבא על בר כוכבא שהוא מלך

המשיח

נספח ג': מעלת ה"ציפיה לישועה"

נספח ד': האם בימות המשיח ינהגו כולם אותם מנהגים?

הקדמה

כמו בהרבה עניינים בתורה כך גם בענין סדרי משיח וגאולת ישראל והעולם, ראש המדברים הוא רבינו הרמב"ם. ואע"פ שאינם הלכות, מ"מ הדברים נמצאים ביד החזקה, כשם שעוד יסודי התורה נמצאים ביד החזקה בספר המדע.

ענין זה הוא אחד מי"ג עיקרי הדת והאמונה, ולסמ"ק סי' א' הוא גם מ"ע מהדיברה הראשונה. וע"ע בספר 'קובץ הערות' לגרא"ו זצ"ל הי"ד (ביאורי אגדות, סוף סי' א) שמעצם זה שנברא העולם ע"י הקב"ה לתכלית גדולה, ברור שצריך להיות בסוף איזה מצב מתוקן, גאולה, ימות המשיח, שהוא תכלית הבריאה. וזה לשון שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' שנו): "יקרתו הגיעני ענין הויכוח אם יש י"ג עקרים או ג' כהר"י אלבו, לא ידעתי שום נפקותא כי אם קריאת שם בלבד, ולדעת המקובלים אין כאן עיקר כי כל קוצים של תורה הם עיקרים, מה בין זה לזה.

אך הערני תלמידי הרב הגדול מוה' מאיר אב"ד דק"ק אונגוואר נ"י בתפלת רב טביומי המוזכרת בשל"ה שער האותיות אות א' דף סי' ע"א שם נאמר עם יושר עיקרם שלש עשרה יע"ש, משמע שקבלה קדמוניות מימי רב טביומי שיש י"ג עקרים.

אך אי אפשר לי בשום אופן להאמין שיהיה גאולתנו אחד מעיקרי הדת, ושם יפול היסוד תיפול החומה חלילה, ושנאמר אילו היה ח"ו חטאנו גורמים שיגרש אותנו גירוש עולם, וכדס"ל לר"ע בעשרת השבטים שהם נדחים לעולם, המפני זה רשאים הם לפרוק עול מלכות השמים או לשנות קוצו של יו"ד אפילו מדברי רבנן חלילה. אנחנו לא נעבוד ה' לאכול פרי הארץ ולשבוע מטובה. לעשות רצונך אלקי חפצתי. ועכ"פ ועל כל אופן עבדי ד' אנחנו,

יעשה עמנו כרצונו וחפצו, ואין זה עיקר ולא יסוד לבנות עליו
שום בנין.

אך כיון שעיקר יסוד הכל להאמין בתורה ובנביאים, ושם נאמר
 גאולתינו האחרונה בפרשת נצבים ובפרשת האזינו כמ"ש רמב"ן
 שם, והרבה מזה בדברי נביאים - **אם כן מי שמפקפק על הגאולה**
הלז הרי כופר בעיקר האמנת התורה והנביאים.
 ואין להאריך, ועכ"פ הגאולה וביאת המשיח איננה עיקר, אבל
 מי שאינו מודה בו כופר בעיקר של האמנת התורה ודברי
נביאים", עכ"ל רבינו החת"ס.

וע"ע לגבי השאלה האם אמונת המשיח היא מעיקרי האמונה
 מש"כ בספר מאמרי הראי"ה עמ' 55, ומה שצינו בזה באנצ'י
 תלמודית ערך ימות המשיח הערה 59.

[בחור אחד שאלני האם אפשר לומר שהמשיח הוא לא כפשוטו,
 אלא איזה משל או תקופה וכו' (כמו שהפרט של "רוכב על חמור"
 אולי משל, לדוגמא). ועניתי לו שלא שמענו מעולם לומר דבר כזה,
 וכל חכמי ישראל הבינו ודיברו על דברים כפשטם, אדם מלך
 המשיח שעתיד לבא ולגאול. וממילא האומר הבלים כאלו רח"ל
 הרי הוא מסתכן ממש בכפירה באחד מיי"ג עיקרי הדת, ואולי יינו
 יין נסך].

בפסיקתא רבתי פרשה לד נמצאת תביעה ח"ו על צדיקים
 "שחיכתם לתורתי ולא חיכיתם למלכותי, שבועה היא לפני שכל
 שחיכה למלכותי אני בעצמי מעיד בו לטובה שנאמר לכן חכו לי
 נאם ה' ליום קומי לעד". וראה מש"כ בזה בספר לקט רשימות,
 בעניני ביהמ"ק, עמ' נב-נד.

בס"ד בתמוז תשע"א היתה סייעתא דשמיא ללמוד בעיון הלכות משיח לרמב"ם, ומאז היו דברים שהתחדשו וכו', וכעת תמוז תשע"ט יוצאת מהדורה ראשונה של הדברים. כמובן אשמח ואודה להערות והוספות.

יהיו הדברים לע"נ אמי היקרה פרידה שולמית ע"ה, נלב"ע בשם טוב בו' תמוז תשס"ח, תנצב"ה.

ויהי רצון שבזכות הלימוד "ישוב אל עליון דברים להויתן, כהנים לעבודתן לווים לדוכן וישראל אל נוח איתן" (רמב"ן סוף ויקרא), ונזכה לראות במהרה בביאת משיח צדקנו אכ"ר.

עמיחי כנרתי

ישוב וישיבת איתמר

0533-110970

esa@etrog.net.il

רמב"ם - הלכות מלכים פרק יא

הלכה א

המלך¹ המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד² ליושנה לממשלה הראשונה³, ובונה המקדש⁴ ומקבץ נדחי ישראל⁵,

-
- ¹ "מלך המשיח", נקרא כך בכמה מקומות בחז"ל (ירושלמי ברכות ובשה"ש רבה ועוד, צוינו באנצ' תלמודית ריש ערך ימות המשיח). והיינו שאינו רק מנהיג תורני וכדומה, אלא ממש בגדר ודין "מלך". ובספר יחזקאל נקרא המשיח בכמה מקומות "נשיא", ויתכן שרומז גם למנהיגות רוחנית כעין נשיא הסנהדרין, ראה במאמר בספר הזכרון לרב עוזי קלכהיים זצ"ל "ישועות עוזו" עמ' 329 ואילך. 0. חשיבות להנהגה (כמובן, ע"פ תורה) ברורה ואחידה, ולא מצב של "בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה". [ואמנם יתכן בחינת מלכות גם בשלטון העם, וראה משפט כהן סי' קמד, וכדברי ההעמק דבר שלעיתים העם מעדיף כך (וכזמננו), אבל בימות המשיח נחזור למושג הישן: מלך!!!]
- ² ענין גדול מאד, גם מצד קיום מ"ע של העמדת מלך, וגם מצד ביטול שלטון הגויים עלינו וקוממיות ישראל. וידוע הלשון: "וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה" (רמב"ם ה' חנוכה).
- ³ [לשון הפסוק במיכה ד, ח: ובאה הממשלה הראשונה]. ויותר ממנה במעלה וגודל (ערוה"ש העתיד).
- ⁴ אם לא בנו מקודם, כמ"ע "ועשו לי מקדש וכו'". [ואמנם בזמן שנכנסו לארץ היו צריכים מלך לפני ביהמ"ק (סנהדרין פרק ב'), אבל לא ברור שכך גם לדורות. וראה גם בבירור הלכה של "הלכה ברורה" בסנהדרין שם. וראה לשון הרמב"ם תחילת ה' מלכים שמשמע שרק לזמנו, ועיי"ש במפתח במהד' פרנקל בשם ספר שושן עדות על עדויות שכתב שכך גם לדורות, וכמבואר כאן בסוף ה' מלכים לגבי המשיח, ועוד ציינו למהרש"א ח"א מגילה יח, א ד"ה וכיון, שגם שם משמע שהוא סדר לדורות]. ועיין גם בתוס' שבת סג, א שמשמע שרק בימות המשיח יהיה בנוי. וע"ע מה שצינו בזה הרבה במהד' פרנקל, ובאנצ' תלמודית ערך ימות המשיח טור תקפו-תקפח.
- ⁵ כנ"ל, שיתכן שגם לפניו כבר התקבצו הרבה (כפי שאנחנו רואים בעינינו, שבס"ד כבר כמעט מחצית נמצאים כאן), והמשיח רק מסיים. וכידוע שאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה (סוטה יג, ב), וביחוד כאן שמסתבר שהקושי הגדול יהיה באותם יהודים אחרונים שעדיין לא עלו, כל אחד מטעמו. [ויש תנחומא וזוהר שלמדו

וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם⁶, מקריבין קרבנות⁷, ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה⁸. וכל מי שאינו מאמין בו⁹, או מי שאינו מחכה לביאתו¹⁰, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו¹¹, שנאמר **"ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך"** וגו' **"אם יהיה נדחך בקצה השמים"** וגו' **"והביאך ה'"**.

מהפסוק "בונה ירושלים השם, נדחי ישראל יכנס", שתחילה בנין ירושלים (וביהמ"ק) ורק אח"כ קיבוץ הנדחים, וראה גם בספר "שיבת ציון" עמ' 8] וע"ע אגרות הראי"ה ח"ב עמ' קצה והערת הרצי"ה שם.

⁶ **סמיכה** (ע"י אליהו? או ע"י רוב חכמי ישראל שיתקבצו ויחדשו, כשיטת הרמב"ם שמועיל), **סנהדרין**. ובאמת שעצם היותו "מלך המשיח" מבואר שהתמנה ע"י סנהדרין ונביא (הלי מלכים פ"א ה"ג), ומבואר לכא' שכבר לפניו חזרה הסמיכה. [ולענין מצוות בטלות או לא בטלות לעתיד לבא, ראה בס"ד מאמרי ב"הכי איתמר" על דחיקת הקץ].

⁷ לא פירט אלו קרבנות, ובפשטות משמע כולם. אך יש דעות שרק מקצת קרבנות (כמו מנחה ותודה) ישארו, ראה ויק"ר ט, ז.

⁸ ולא כהיום שאין יובלות, ושמיטה (לדעת רבינו ורוב הראשונים, ואכמ"ל) היא מדרבנן.

⁹ אא"כ טעה בעיונו, וכהוכחה הידועה מהלל שאמר כבר אכלוהו, ראה 'מאמרי ראי"ה' במאמר על הרב גלזר זצ"ל.

¹⁰ לחכות פירושו שמצפים ומשתוקקים לו, וכל יום יכול לבא למרות שהתמהמה כל כך, ואכמ"ל. [ציפית לישועה"- לקיום דברי הנביאים בימך", שבת פרק ב' ורש"י ושיטה לר"ן שם]. וע"ע ב"עמוד היראה והעבודה" (הרב יואל שורץ שליט"א על הרה"צ ר"י לוינשטיין זצ"ל), עמ' 59-61, על הציפיה הדרוכה. **וע"ע בנספח כאן על הציפיה לישועה.**

¹¹ לכא' מפורש בפסוקים על עצם הגאולה, אבל רק ברמז ובכללות על המשיח שלא **מפורש** שם. וחכ"א שליט"א הציע שהכוונה לשיבת האומה לארצה בגאולה, וממילא ודאי שכעת ימנו מלך, מצד מצוות מינוי מלך, והוא יהיה מלך המשיח. וצ"ע עדיין. [ורמז נוסף יש בתורה למשיח עצמו: **"עד כי יבוא שילה, ולו יקתה עמים"** (פרשת ויחי). ועיי"ש בת"א, ברש"י ובפירוש ר"א בן הרמב"ם האם מדובר על דוד או על המשיח].

ואלו הדברים המפורשים בתורה¹² הם כוללים¹³ כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים. אף בפרשת בלעם נאמר, ושם ניבא בשני המשיחים¹⁴, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל מיד בני עשו¹⁵. ושם הוא אומר **'אראנו ולא עתה'** זה דוד, **'אשורנו ולא קרוב'** זה מלך המשיח, **'דרך כוכב מיעקב'** זה דוד, **'וקם שבט מישראל'** זה מלך המשיח, **'ומחץ פאתי מואב'** זה דוד, וכן הוא אומר ויך את מואב וימדדס בחבל, **'וקרקר כל בני שת'** זה המלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים, **'והיה אדום ירשה'** זה דוד, שנאמר ותהי אדום לדוד לעבדים וגו', **'והיה ירשה'** וגו' זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו'.

הלכה ב

אף בערי מקלט¹⁶ הוא אומר **'ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלוש ערים'**¹⁷ וגו', ומעולם לא היה דבר זה¹⁸, ולא ציוה הקב"ה לתוהו¹⁹.

¹² שתהיה גאולה.

¹³ כלל שרומז ומכיל את הפרטים. [הובאה הראיה הנ"ל גם בהקדמת הרמב"ם לפרק חלק].

¹⁴ וכתב בקרית ספר למבי"ט, שהזכיר את דוד כאן, וענין שני הנביאים, "שכשם שנתקיימה נבואתו בראשון כך תתקיים באחרון". [רבינו בחיי כתב כדברי הרמב"ם שהפסוק על דוד והמשיח, ע"פ "מדרש", וראה תו"ש (מדרש הגדול כידוע אינו ראייה, שהוא מבוסס על הרמב"ם). וע"ע במקו"צ במהד' פרנקל כאן שצינו מקורות בחז"ל וראשונים שכל הפסוק רק על המשיח].

¹⁵ [ייעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו"]. גלות רומי, מלכות הרביעית, שכוללת גם את כל הרשעים שאחריה כמו בני ישמעאל. ואכמ"ל בדברי הרמב"ן על זה.

¹⁶ דברים יט, ח-ט.

אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראיה, שכל הספרים מלאים בדבר זה.

הלכה ג

ואל יעלה על דעתך²⁰ שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים, וכיוצא בדברים אלו. אין הדבר כך, שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך²¹, והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח²², ודימה הוא וכל חכמי דורו²³ שהוא

¹⁷ ואם הפסוק מדבר על ימות המשיח מוכח שגם אז לא כולם יהיו צדיקים... ["עץ הדר", וראה היטב תוס' יומא יג, א ותו"י וזבחים מה, א בסופו].

¹⁸ כביאור המפרשים שם, שהכוונה לכל הארץ המובטחת לאבות (עשר עמים), וכן כאשר "יקיימו כולם את כל התורה כולה" (רמב"ן). ועדיין צ"ע מי יאמר בהכרח שהכוונה ל"גאולה", ואולי נימא שיהיה ריבוי תורה והגדלת הארץ בלי "גאולה"?

¹⁹ וגם בבן סו"מ, עיר הנידחת ובית המנוגע לא נקט הרמב"ם כמ"ד בסנהדרין פרק ח' שלא היו ולא עתידים להיות ונכתבו כדי לקבל שכר. [ואפילו כאן, שכתוב "ואם"].

²⁰ כנראה נגד טענת הנצרות, ראה לקמן בהערה. ומש"כ הרמב"ם בהקדמה לחלק עמ' קל וכן באיגרת תימן עמ' קפ-קפא שהמשיח יעשה מופתים בעולם, ראה בישוב הסתירה הקשה מש"כ הר"י שילת שליט"א במהד' לאגרות עמ' קנז-קנט, ועדיין צ"ע ויל"ע.

²¹ כסף משנה: "מה שכתב שרבי עקיבא היה נושא כליו, צ"ע היכא מייתי לה". וי"א שכוונת הרמב"ם רק למשל, שתמך בו בכל עוז, ראה מפתח מהד' פרנקל, וכן בספר "משיחי השקר ומתנגדיהם" (הרב"ש המבורגר שליט"א, מהד' מורחבת ב"ב תש"ע) עמ' 142 הערה 18.

²² היינו "חזקת משיח", כמבואר מיד, ולכן באמת לא 'טעה' ר"ע. וראה **בנספח כאן**. כך נראה לומר, וכך ראיתי שיש מבארים, למרות שהלשון בחז"ל שר"ע אמר **"דין מלכא משיחא"** יותר משמעה ודאות, וצ"ע עדיין. [וראיתי שכתבו בשם ה'ליקוטי שיחות'-חב"ד שנקט שר"ע התכוון ודאי, ודנו בדבריו בספר 'יחי המלך']. וחשב ר"ע כך בגלל שבר כוכבא היה גיבור במלחמה, בזריקת אבנים (מדרש). ולכא' לפי המשך דברי הרמב"ם בהלכה הבאה בהגדרת "חזקת משיח" נראה שהיו בו עוד

המלך המשיח, עד שנהרג²⁴ בעוונות²⁵. כיון שנהרג נודע להם שאינו. ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת. ועיקר הדברים ככה הן²⁶, שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים²⁷, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן, וכל²⁸ המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות מפשוטן הרי זה בודאי רשע ואפיקורוס.

תכונות שהצדיקו זאת. ובאמת הרב קפאח זצ"ל כתב שהרמב"ם לא כתב בהלכות מלכים שהמלך המשיח הוא **נביא** (כמש"כ בעצמו בהל' תשובה ט, ב! והיא שאלה טובה. וראה בהערה לקמן על הלכה ד), מפני שבר כוכבא לא היה נביא, וא"כ לא היה שייד שיקראו ר"ע משיח. [ולכא' צ"ע האם מוכרח כך, שהרי בר כוכבא רק חזקת משיח, ראה בהערה הקודמת, אבל משיח ודאי אולי כן צריך להיות נביא?] [ומה שנמצא ביקורת על בר כוכבא (כמו על שאמר 'לא תסעוד ולא תכסוף', ועוד), הנה זה היה יותר מאוחר, וכמפורש שנהרג בעוונות. וגם לא כתב הרמב"ם שהמשיח יהיה צדיק שלם מבלי שום חטא]. **וראה בנספח כאן בסוף: בענין דברי רבי עקיבא על בר כוכבא שהוא מלך המשיח.**

הו"א שאולי דומה לדברי ר"ע על בר כוכבא: דברי יעקב אבינו על שמשון!! ראה ב"ר פרשת ויחי על ברכת יעקב לזן.

²³ וכ"כ הרמב"ם גם בהלכות תענית פרק חמישי: "ודימו כל ישראל וגדולי החכמים". ואע"פ שרבי יוחנן בן תורתא חלק, מ"מ פשוט לרמב"ם שהוא דעת מיעוט מול רבי עקיבא הגדול, עמוד תורה שבע"פ].
²⁴ על הדעות השונות בחז"ל ובספרים מה היה סופו של בר כוכבא (מיתה או הרג, וע"י מי), ראה בהרחבה בספר "משיחי השקר ומתנגדיהם" (לרב"ש המבורגר שליט"א) בנספח ג'.

²⁵ שלו, לכאורה (אמנם לא מוכרח). ואכמ"ל לגבי עצם הענין המחודש של אדם שנהרג או סובל בעוון הכלל.

²⁶ שהמשיח אינו בא להביא תורה חדשה, כיש"ו...

²⁷ העיקר התשיעי בייג עיקרים של הרמב"ם. [ומש"כ במדרש "תורה חדשה מאתי תצא" לגבי הלכות שחיטה, אכמ"ל, ודן בזה ב"ליקוטי שיחות"-חב"ד. וג לא נראה שמדובר בתקופה זו של ימות המשיח].

²⁸ הוספה ע"פ כל הכת"י וכו', ובדפוסים מצונזרים הושמט.

הלכה ד

ואם יעמוד מלך²⁹ מבית דוד³⁰ הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו³¹, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף³² כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה'³³, הרי זה **בחזקת שהוא משיח**. אם עשה והצליח וניצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו

²⁹ משמע שא"צ שהוא יאמר על עצמו שהוא המשיח (בר כוכבא לא אמר), וכמסתבר שהמלך חזקת משיח לא אמר על עצמו דבר כזה. וצ"ע קצת מדוע זה לא מתנאי מלך המשיח שלפחות הוא יאמר על עצמו שהוא המשיח?

³⁰ והיינו מזרע שלמה, כמודגש ברמב"ם בסהמ"צ ל"ת שסב, הקדמה לפרק חלק ב"ג עיקרים ובאיגרת תימן. [הערת הרב מרדכי פטרפרוינד שליט"א: ועי' בחי' הגר"ז (סו"פ חיי שרה) משי"כ בביאור ענין זה שיהיה מבית דוד ומזרע שלמה. ויל"ע עוד ברמב"ם (ריש פ"א ממלכים) שסתם שהמשיח יעמוד מבניו של דוד ולא הדגיש דדוקא מזרע שלמה. וע"ע במרגליות הים (סנהדרין צ"ה: אות ו') ובניצוצי זוהר (שלח קע"ג) מה שציין בענין זה, והביא מהזוהר ומעוד מקומות דיש משמעות שהמשיח מזרע נתן בן דוד, וצ"ע].

³¹ בעל חכמה יתר משלמה (רמב"ם ה"ל תשובה ב, ט).

³² בספר התקופה הגדולה עמ' 390 תמה מדוע צריך כפיה, והרי אין ישראל נגאלים אלא בתשובה (ה"ל תשובה פ"ז ה"ה), וא"כ כבר שבו ובזכות זה בא המשיח, ומדוע נצרך כפיה. [ונ"ל שגם לשיטה שצריך תשובה היינו שרובו זכאי, אבל תמיד יהיו מיעוט שצריכים כפיה וחיזוק].

³³ "כי מלחמות ה' אדוני נלחם". **עד כאן חמישה תנאים לחזקת משיח**: מלך, יחוס מבית דוד, לומד תורה ומקפיד במצוות, כופה אחרים לתורה, ונלחם.

[וצ"ע מדוע לא כתב כאן הרמב"ם שהמלך המשיח הוא **נביא**, כמשי"כ בעצמו בה"ל תשובה ט, ב, "**נביא גדול הוא, קרוב למשה רבינו**"! וכ"כ הוא באיגרת תימן, שהמשיח "**נביא גדול מאד וגדול מכל הנביאים מלבד מרע"ה**", "**מעלתו תהיה יותר מעולה ממעלת הנביאים ויותר נכבדת, זולת מרע"ה**"! ועיי"ש באיגרת תימן שהרחיב בזה. ובס"ד נראה ליישב מדוע לא הזכיר זאת, שהרי באיגרת תימן נוקט הרמב"ם שהחזרת הנבואה היא הקדמת משיח, שנאמר "ונבאו בניכם ובנותיכם וכו' וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי" (יואל ג, א-ב), וא"כ פשיטא שהמשיח עצמו יהיה נביא. וע"ע משי"כ בספר "התקופה הגדולה" לרב כשר זצ"ל עמ' 389-390 שחזקת משיח הוא כמבואר כאן, אבל אה"נ למשיח ודאי צריכים יותר מזה (ומ"מ צ"ע עדיין מדוע הרמב"ם השמיט זאת לגבי משיח ודאי).]

וקיבץ נדחי ישראל הרי זה **משיח בודאי**. ואם לא הצליח עד כה או נהרג³⁴, בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו. ולא העמידו הקב"ה אלא לנסות בו רבים³⁵, שנאמר **"ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהן ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד"**.

אף³⁶ ישוע הנוצרי שדימה שיהיה משיח ונהרג בבית דין³⁷, כבר נתנבא בו דניאל שנאמר **"ובני פריצי עמך³⁸ ינשאו להעמיד חזון ונכשלו"**. וכי יש מכשול³⁹ גדול מזה? שכל הנביאים דברו שהמשיח גואל ישראל ומושיעם ומקבץ נדחיהם ומחזק מצוותן, וזה גרם לאבד ישראל בחרב ולפזר שאריתם ולהשפילם ולהחליף

³⁴ משמע אפילו הצליח, עצם העובדה שנהרג מוכח שהוא לא המשיח. [והמשיח האמיתי אה"נ שאכן ימות בסוף, כמבואר בהקדמת הרמב"ם לפרק חלק "המשיח ימות וימלוך בנו תחתיו ובן בנו" וכו' (וע"ע על זה בויכוח הרמב"ן, כתבי הרמב"ן במבוא לויכוח ובעמ' שז ושטו). אלא ששם מיתה וכאן נהרג, שם משיח ודאי אחר הרבה שנים וכאן חזקת משיח].

³⁵ אם יתאכזבו ויתייאשו מחמת "חזקת משיח" שנסתרה מציאותו, או ימשיכו לקוות למשיח האמיתי.

³⁶ קטע מצונזר, אבל ברור בכל הכת"י ודפוסים קדמונים, אע"פ שמחמת החידוש בדברים אלו היו שפקפו בזה האם הוא מהרמב"ם, ראה במאמר בקובץ "ישורון" כט עמ' תשפח ואילך. [וכבר תמה הר"י שילת שליט"א על הצנזור שצינזר כאן, שהרי קטע זה הוא אדרבה "לטובת" הגויים, שיש להם תפקיד בעולם... (ומ"מ כותב הרמב"ם גם גנותם שהם מאמינים בשקר...)].

³⁷ כמפורש בסנהדרין מג, א שהרגוהו ב"ד על שכישף והסית והדיח את ישראל. [ובכתביהם נמצא שהנציב הרומאי בא"י צלבו, ומ"מ הם מאשימים את היהודים שזה היה בגללם].

³⁸ שיש"ו אמו יהודיה ואביו גוי, והלכה שהוא יהודי (רמב"ם איגרת תימן). וזה שהוא יהודי נמצא בכמה מקומות בחז"ל, כגון אגדות החורבן בגיטין. וכלשון מרן הראי"ה זצ"ל: 'פושע ישראל שעשהו עכו"ם עבודה זרה'.

³⁹ הוא עצמו נכשל, ובעיקר גם הכשיל והפיל את עם ישראל ואת העולם.

התורה ולהטעות רוב העולם לעבוד אלוה מבלעדי ה'!⁴⁰ אבל מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו⁴¹. וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד⁴², שנאמר "כי

⁴⁰ וכך שיטת הרמב"ם בכמה מקומות שהנצרות היא עבודה זרה, "עבודה זרה בשיתוף". ראה בהלכות ע"ז ט, ד, והלכות מאכ"א יא, ז ופיה"מ ריש ע"ז. ⁴¹ וגם דברים שנראים לנו מכשול עצום למעשה הם לטובה ("כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד" של ר"ע בסוף ברכות על עניני הפרט, הוא כנ"ל גם בעניני הכלל, ואפילו על יצה"ר אמרו חז"ל והנה טוב מאד), והקב"ה מגלגל גלגולים בעולם כדי להגיע למטרה מסויימת [וכפרשת יוסף ואחיו ומגילת אסתר]. ובספר התקופה הגדולה עמ' 394 תמה שקשה מאד להבין כוונת הרמב"ם איך הנצרות והאיסלם "מיישרים דרך למלך המשיח", כשעיננו רואות איך הם כ"כ להיפך מכל זה, עיי"ש.

וכאן רואים שאמנם בסוף המשיח יבוא "פתאם" [וכאמירה הידועה של הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל שמובאת בנפש החיים מהד' חדשה עמ' תנג] וכמפורש בתנ"ך: "ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים" -- אבל יש בעולם כל הזמן כח ותנועה שמסובבים אותו לקראת השלמתו בימות המשיח. רוחא דמלכא משיחא. "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח", כעין צמח שגדל ועולה. [ומה שהרמב"ם מעלה כאן השערה, בלי מקור בחז"ל, נראה שהוא לשיטתו בסוף הלכות תמורה על טעמי מצוות, ש"כל מה שאתה יכול לתת לו טעם תן לו טעם". ומ"מ צע"ג, ששם בהל' תמורה כשמציע טעם מדיליה כותב "יראה לי", וכן הוא עקבי בחיבורו בעניני הלכה שלא מצא מקור מפורש או ראייה מפורשת בחז"ל שכותב "יראה לי", וכאן כותב בכזאת ודאות!!

ועוד מגביר התמיהה, שהוא בעצמו אומר כאן: "מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו", ואיך סותר עצמו מיד ואומר כידוע?

ונתאר לעצמנו מישהו בדורנו שיגיד שיודע מה טעם השואה, וכי הגיוני לומר כן? ומה שנראה שצריכים לומר, שהוא בחינת "כך נגלה לי מסוד השם ליראיו" של הראב"ד בהל' בה"ב, וכנ"ל לרמב"ם היה איזה גילוי בזה. או שהיה לו מדרש שאינו בידינו, או מסורת שכך קיבל מרבותיו ואבותיו].

⁴² יתכן שלשונו כאן ע"פ תפילת "עלינו לשבח": "לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך" וכו'.

**אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו
שכם אחד".** כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח
ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים
רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים
אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו אמת היו וכבר
בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות, ואלו אומרים דברים
נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן וכבר בא משיח וגלה נסתריהם.
וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום וינשא - מיד הם
כולן חוזרין, ויודעים ששקר נחלו אבותיהם, ושנביאיהם
ואבותיהם הטעום⁴³.

⁴³ והיה אפשר לעשות התעוררות "בבת אחת" בדרך נס, אבל ככה מרוויחים שזה
קצת בדרך "הטבע" כביכול, וכידוע שהדרך היא למעט בנס, ושנס בלב האדם הוא
הגדול שבניסים, ראה רמב"ן עה"ת פרשת בשלח על הקשיית לב המצרים, וכן
ההוכחה מ"לא דובים ולא יער", ואכמ"ל. [וצ"ע בכל זאת, מדוע נצרך צער וצרות
עצומים ונוראים רק בשביל זה]. ולפי מהלך הרמב"ם "מובן" לנו לבאר [בדיעבד] גם
את כל עסק המשיחיות של חלקים מחב"ד בזמננו, שסוף סוף גורם שפשט מאד מאד
ענין המשיח בעולם והתחזקה הציפיה לו.

רמב"ם - הלכות מלכים פרק יב

הלכה א

אל יעלה על הלב⁴⁴ שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג⁴⁵. וזה שנאמר בישיעה "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבע", משל וחידה⁴⁶, ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר 'זאב ערבות ישדד ונמר שוקד על עריהם', ויחזרו כולם לדת האמת⁴⁷, ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר⁴⁸ בנחת עם ישראל⁴⁹, שנאמר "ואריה כבקר יאכל תבן".

⁴⁴ כבר הערתי שנחלקו חז"ל בזה. והיא שאלה עקרונית ביותר על ימות המשיח, והתייחס אליה הרמב"ם גם בהקדמתו לפרק חלק. והאדמו"ר מחב"ד זצ"ל חידש שיש שתי תקופות בזה.

⁴⁵ **השגת הראב"ד: והלא בתורה והשבתי חיה רעה מן הארץ.** [והיינו שזה לא משמע משל (כהצעת הרדב"ז והמגדל עוז), ולא רבי יהודה ורבי שמעון מבארים כמשל, אלא לכו"ע נס (ראה רמב"ן עה"ת שם). וצ"ע מנין לראב"ד לקשר פסוק זה בדוקא לימות המשיח? לכא' פסוקים שמדברים על הברכות "אם בחוקותי תלכו", ולכן מסתבר שאכן יהיה כך בימות המשיח אבל לא מצד זה, ולא דוקא אז, ודוק].

⁴⁶ היו שהשיגו על הרמב"ם מדוע מבאר כך ולא כפשוטו, וראה באיגרת תחיית המתים (מהד' מוה"ק עמ' שע) מה שענה להם.

⁴⁷ לקיים ז' מצוות בני נח ולהאמין בהשם. אבל במהד' פרנקל ציינו שתי גמרות שמשמע שיקיימו את כל המצוות כיהודים [אע"פ שלא יקבלום כגרים, כמאמר חז"ל ביבמות וע"ז שאין מקבלים גרים לימות המשיח, מפני שבאים להתגייר מפני גדולתם של ישראל]. ורשעי העכו"ם ודאי ימותו ויכרתו לפני כן, בתקופת גוג ומגוג, וזהו "וקרקר כל בני שת", ואכמ"ל.

⁴⁸ דבר המותר – דברים כשרים, לפי השיטה שממש יקיימו מצוות ישראל, ראה הערה הקודמת. ואם לא כך, צ"ל שכוונתו לדבר המותר מאיסור גזל. וכן נראה יותר, מהלשון "בנחת", בלי רשע ושוד.

וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יוודע לכל לאי זה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן.

הלכה ב

אמרו חכמים: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד⁵⁰.

יראה מפשרטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג⁵¹, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא ליישר ישראל ולהכין ליבם⁵², שנאמר **"הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא"**⁵³ וגו'. ואינו בא לא לטמא הטהור, ולא לטהר הטמא, ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות ולא להכשיר מי שהוחזקו

⁴⁹ במהד' פרנקל ע"פ כת"י: כישראל.

⁵⁰ שייך בתוכנו להלכה הקודמת. הרמב"ם פוסק כשמואל, כאן ובהל' תשובה ט, ב. אבל בכמה סוגיות מבואר שיש הרבה שחולקים עליו (כגון בסוגיית כלי נשק האם נחשב תכשיט, בשבת סג, חכמים שהלכה כמותם ס"ל דלא כשמואל. וכן יש על זה "ופליגא דשמואל" בברכות לד, ב, שבת קנא, ב, פסחים סח, א) וס"ל שיהיה שינוי טבע בימות המשיח. וגם הרמב"ם עצמו פסק לגבי כלי נשק בשבת כחכמים, וכן בהל' תשובה ח, ז הביא את המימרא "כל הנביאים לא התנבאו אלא לימות המשיח"! ואכמ"ל בסוגיות הגמרא ובדברי הרמב"ם בענין זה, ודן בזה גם בשו"ת הרדב"ז. ועוד מבואר בשבת שם שגם לשמואל רק שיעבוד מלכויות לא יהיה, אבל מלחמות כן יהיו (בין הגויים לעצמם? גם ביננו לבינם? ראה מהרש"א שם), וכאן (הלכה א והלכה אחרונה) מבואר ברמב"ם שלא יהיו מלחמות! וצ"ע.

⁵¹ נחלקו חז"ל האם מלחמת גוג ומגוג תהיה קודם ביאת המשיח או לאחריו, ועיין בספר התקופה הגדולה עמ' 402 ואילך מה שציין בזה.

⁵² ציינו במהד' פרנקל שקשור לחז"ל שגאולה תלויה בתשובה (לכו"ע, רק למ"ד אחד מעמיד להם מלך קשה כהמן" וכו', ואולי אליהו במקומו). וברמב"ם הל' תשובה גם כתב שהגאולה תלויה בתשובה.

⁵³ "לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" - והכוונה למלחמה הנוראה. [בד"כ בתנ"ך יום השם' הכוונה ליום דין ונקמה בגויים].

פסולין⁵⁴, אלא לשום שלום בעולם⁵⁵, שנאמר "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"⁵⁶.

ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו⁵⁷. וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו⁵⁸, שדברים סתומין הן אצל הנביאים. גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו⁵⁹, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים אין סידור הויית דברים אלו

⁵⁴ ויש דעות תנאים כאלו בסוף עדויות.

⁵⁵ [שלום אמיתי, וחיובי, לא רק מניעת מריבה, אלא אחדות ליבות של "שכם אחד לעבדך" כמפורש לעיל. "והשיב לב אבות על בנים" וכו'. וע"ע בנספח כאן על "בימות המשיח – האם מנהג אחד שווה לכולם?", האם כל ישראל ינהגו אז אותם מנהגים ויתבטלו חילוקי המנהגים של העדות השונות].

וע"ע בפיה"מ לרמב"ם סוף עדויות, על המשנה בענין אליהו, שמבאר נפלא את משימת אליהו לעשיית שלום, מצד ביטול ה"שנאת חנם" שקיימת. וא"כ הוא כעין שכתב מרן הראי"ה באוה"ק, שאם נחרבנו ע"י שנאת חנם נשוב להבנות ע"י אהבת חנם, והגאולה תבוא רק ע"י תיקון הדבר, על ידינו או לפחות (מצד קושי הדבר) בעזרת אליהו.

יל"ע בכוונת הרמב"ם האם זה דבר נוסף מ"ליישר את ישראל ולהכין ליבם"? ועוד נעיר לנוסח הרמב"ם כאן וכן בפירוש הראב"ד על עדויות (משנה אחרונה) "לשום שלום בעולם", לבין הנוסח במשנה שם בתלמוד: "לשום שלום ביניהם".⁵⁶ על קירבת הדעת והבנת הלב שצריכה להיות בין דור האבות לדור הבנים, עסק מרן הראי"ה זצ"ל בספריו. [שלום נוסף: בין העמים].

⁵⁷ אולי לא כדעה הראשונה, שהוא "קודם דקודם" למשיח, עוד לפני גוג, וצ"ע.
⁵⁸ ולכן צריכים "פתיחות" לקבל את המתרחש, ולא להגיד "אי, זה לא לפי מה שלמדתי/ חשבתי/ דמיינתי איך הדברים צריכים להיות!", ודוק. "מאת השם היתה זאת, היא נפלאות בעינינו". וראה לדוגמא, בספר 'אם הבנים שמחה' עמ' קלד-קלה. וכן מעשה שסיפר הרצי"ה זצ"ל בשיחה על זמן הכרזת החלוקה (מזמור י"ט). והיינו, כגון כשיש סיבוכים וירידות, וכגון "פתאם יבוא אל היכלו" מול מהלך של "קימעה קימעה", וכגון גאולה תלויה או אינה תלויה בתשובה.

⁵⁹ וא"כ מסתבר שגם הרמב"ם עצמו בפרקים אלו לא התכוון שדוקא כך צריך להיות, אלא כללות הענין חשובה.

ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה. וכן לא יחשב הקיצים⁶⁰, אמרו חכמים⁶¹ תיפח רוחם של מחשבי הקיצים⁶², אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו.

הלכה ג

בימי המלך המשיח, כשתתישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל, יתייחסו כולם על פיו⁶³ ברוח הקודש שתנוח עליו⁶⁴, שנאמר **"וישב מצרף ומטהר"** וגו', ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי, ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל, הרי הוא אומר ויאמר התרשתא להם וגו' עד עמוד כהן לאורים ולתומים, הנה למדת שברוח הקודש⁶⁵ מייחסין המוחזקין ומודיעין המיוחס. ואינו מייחס ישראל אלא

⁶⁰ ומ"מ באיגרת תימן לימד הרמב"ם זכות על רס"ג שחישוב את הקץ כדי למנוע יאוש מהגאולה מעם ישראל, וגם הוא בעצמו כתב קץ. וע"ע 'מפניני הרב' לגריד"ס עמ' רמב.

⁶¹ סנהדרין צז, א.

⁶² טעם הדבר מפורש באיגרת תימן: "ולפיכך מנעונו חז"ל מלחשוב הקיצים לביאת המשיח, לפי שיכשלו בהם ההמון, ושמא יטעו בראותם שבאו הקיצים ולא בא וכו' לפי שהם תקלה לעם".

⁶³ שהוא בתור מלך ישאל את "עד עמוד כהן לאורים ולתומים"? [וע"ע במאמר הגרז"נ שליט"א שצויין בהערה הבאה, שדן על פשט דברי חז"ל שאליהו יעסוק ביחוס ולא המשיח].

⁶⁴ לכאורה קשה, דלאו בשמים היא, ותו, דצריך ב"ד לזה (ראה במפתח במהד' פרנקל, וראה מש"כ במאמר הגרז"נ גולדברג שליט"א בספר הזכרון לרב עוזי קלכהיים זצ"ל "ישועות עוזו").

⁶⁵ לכאורה כתוב אורים ותומים בפסוק, אלא שהם גופא היא בחינת רוח"ק. וראה רמב"ם וראב"ד הל' בה"ב ד, א ואנצ' תלמודית ערך אורים ותומים.

לשבטיהם⁶⁶ שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני⁶⁷, אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד, שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה⁶⁸.

הלכה ד

לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח⁶⁹ לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בעכו"ם ולא כדי שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמות, אלא כדי שיהיו פנוין בתורה

⁶⁶ עתידה א"י שתתחלק לשבטים, ב"ב פרק שמיני.

⁶⁷ ראה בספר 'אורות' (ישראל ותחייתו, כז) על שכחת השבטים בזמננו, ועל חזרתה המסויימת אלינו ויתרונה.

⁶⁸ ואילולי זאת היה מגיע אליהו ומוציא מאיתנו חבורות חבורות של פסולים... (קידושין). ושם יש לשון ש"עתידיים ממזרים להטהר", ומשמע שלא רק ימשיך המצב של 'נטמעה', אלא יהיה הכרח לטהרם ולנקותם מפגמם הנשמתי.

⁶⁹ בניגוד לע"ה שמעוניינים בעושר ובהצלחה.

וחכמתה, ולא יהיה להם נוגש ומבטל⁷⁰, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה⁷¹.

⁷⁰ בשם משמואל (וישב, תרע"ב) כתב קצת לתמוה על זה מהמדרש "ביקש יעקב לישב בשלוח קפץ עליו רוגזו של יוסף, צדיקים מבקשים לישב בשלוח, אמר הקדוש ברוך הוא לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים לישב בשלוח בעוה"ז" – "ויש לתמוה מה עוול מצאו בו ביעקב שביקש לישב בשלוח, שבודאי לא חפץ בשלוח להתענג בתענוגי עוה"ז רק לעבוד עבודתו עבודת הקודש בלב פנוי מטרדות, וכן כל הצדיקים בודאי אין מגמת פניהם לתענוגי עוה"ז, וא"כ למה לא יבקשו לישב בשלוח על התורה ועל העבודה. וברמב"ם שכל יעודי התורה וכל מה שנתאו כל ישראל לימות המשיח הוא רק שיהיו פנויים לעסוק בתורה ובמצוות לזכות בהן לחיי עוה"ב, ובסוף הל' מלכים לא נתאו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו וכו' אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה ולא יהי' להם נוגש ומבטל כדי שיזכו לחיי עוה"ב. וא"כ כל ישראל המתפללים על המשיח הרי הם מבקשים לישב בשלוח". ועיי"ש.

⁷¹ ט, ב, עיין שם בהרחבת הלשון יותר. והיינו ש"אין בין וכו' אלא שיעבוד מלכויות", מלמד שזאת הנקודה העיקרית, ומהניסוח שבלשון שלילה נראה שעיקר הענין כדי שלא יהיו מפריעים, וכלשון הנמצא בברכות יז: "ומי מעכב? שאור שבעיסה ושיעבוד מלכויות", ודוק.

ועצם הרעיון הזה נמצא במקום שלישי ברמב"ם, בהקדמה לפרק חלק עמ' קלא-קלב.

[והוא בודאי נכון, שזה יועיל לעוה"ב, אלא שכפי שהערתי מתפילת 'עלינו לשבח' ומהמסילת ישרים סוף פרק יט ומהקדמת ספר מוסר אביך, שנראה שלא זו בלבד המגמה של ימות המשיח, אלא גם ואולי אפילו בעיקר מצד עוה"ז, קידוש השם! וכמש"כ הרמב"ם עצמו לעיל סוף פי"א: **"לתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד"**. "כל מה שברא הקב"ה בעולם לא בראו אלא לכבודו!" "הופעת מלכות ה' בעולם שהיא עיקר המשיחיות ותכליתה" (עין איה שבת ח"ב עמ' 97). (ועוד יש כאלו שתמהו מכך שנחשב לא לשמה כשעושים עבור עוה"ב, ראה לשונו של הגהות עמק המלך, נדפסו אחרי הרמב"ם בדפוס וילנא. ובמפתח מהד' פרנקל הל' תשובה שם ציינו לספר התשובה).

ואולי ניתן ליישב את דברי הרמב"ם, ע"פ הדיוק "ועל כן נקוה ל השם" וכו'- ברור שהרווח מצד מגמת העולם הוא כללי, אבל זה "לך", ומה שמצידינו - הרווח הוא רוחני-אישי (ולא גשמי אישי, כמחשבת עמי הארץ) של הגדלת תורה וחכמתה.

הלכה ה

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה⁷², ולא קנאה ותחרות⁷³, שהטובה תהיה מושפעת הרבה, וכל המעדנים מצויין כעפר⁷⁴.

ולא יהיה עסק כל העולם⁷⁵ אלא לדעת את ה' בלבד, ולפיכך יהיו (ישראל⁷⁶) חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים⁷⁷ וישיגו דעת

ועכ"פ מובלט בדברי הרמב"ם מש"כ בחז"ל שהעוה"ז כפרוזדור לעוה"ב, שהרי אפילו ימות המשיח הם "פרוזדור" והכשר לטרקלין ולא מגמה לכשעצמם!! והוא חידוש.]

⁷² וכתתו חרבותם לאיתים וחניתותיהם למזמרות וכו'. והוא בתקופה השניה של ימות המשיח, כי בתחילה: "נלחם מלחמות השם". [ועכ"פ הוא חידוש לומר כך גם למי"ד "אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד", וכבר תמהו בזה].⁷³ "וסרה קנאת אפרים" וכו', וראה מס"י פרק יט מה שכתב במעלת יעוד זה. [והוא גם למי"ד "אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד", שכנראה אינו שינוי טבע האדם, אלא בני אדם בבחירתם יגיעו ויתקדמו לכך, ע"פ המצב של עסק כל העולם בידיעת ה'. וכן אם יהיה ריבוי טובה ממילא תתבטל הקנאה].

⁷⁴ פשט האדמו"ר מחב"ד זצ"ל, שלא יחשיבו את המעדנים, וכביטול חמץ שאינו שווה והוא כעפר. והוא כבר בספרים יד המלך ואור שמח, שניהם נמצאים בפרויקט השו"ת, עיין לשונם היפה. [ומי"מ "לא יחדל אביון מקרב הארץ", כמובא בגמרא למי"ד "אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד"]. וע"ע בהקדמה לפרק חלק שעדיין יהיה עמל פרנסה, אלא שיהיה מעט, ויהיה נקל מאד למצוא מחיה.

⁷⁵ ובירמיהו (לא, לב-לג) נראה שעל בית ישראל נאמר "כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם", וצ"ע עדיין איך משמע בנבואות שונות על ענין זה.

⁷⁶ ל"ג להרבה גירסאות, וראה בדף מצורף. [אע"פ שכן נכון שיהיו ישראל אז יותר מכולם, וכן משמע בזכריה ב: "רְגִי וְשִׁמְחִי בְּתִצְיֹן כִּי הִנְיָבָא וְשִׁכְנִיתִי בְּתוֹכָךְ נֶאֱמְרָה: וְנִלְוֹ גוֹלִים רַבִּים אֶל־יִקְוֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשִׁכְנִיתִי בְּתוֹכָךְ וְיָדַעְתָּ כִּי־יִקְוֶךָ צָבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ" (וראה משך חכמה שמות לג, טז). ראה לדוגמא בספורנו על "בני בכורי ישראל". וע"ע עולת ראיה סוף ח"א, "מוסיף והולך", שעם כל עליית העולם עדיין העיקר הוא מה שעם ישראל יגיע לשלמות מצבו, עי"ש].

בוראם כפי כח האדם, שנאמר "כי מלאה הארץ דעה את ה'
 כמים לים מכסים"⁷⁸ (ישעיהו יא, ט).

⁷⁷ כמפורש במדרש על דברים הקפויים בעוה"ז עתידים להיות צפים בעוה"ב.
 ובמדרש נוסף (קה"ר) נאמר שתורה של עתה היא בחינת "הבל" לעומת התורה
 שתהיה אז.

⁷⁸ מצודת דוד: "מקום המים קרוי ים, והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה
 הקרקע. ואמר כמו שכל היה מכוסה במים כן יהיו כולם מכוסים וממולאים בדעה".
 מלבי"ם: "כי מלאה. יאמר במליצתו שהכרת ה' תתפשט כל כך עד שגם החיות
 הטורפות יכירו כי הגיע עת התיקון, הגם שאין כח השכל אצלם, ומדמה זה למים
 המכסים חפירת הים שאין מקום מעצור בפני המים שלא יכסו אותו, כן גם חומר
 הבע"ח הבלתי מוכן להשכלה לא יעצור בפני ידיעת ה' אשר תתפשט על כל בשר,
 והיא מליצה על שינוי טבע הבע"ח בדבר ה'".

נספח: איך יתכן מצב "ופתאם יבוא"

מהגר"ח מוולוז'ין זצ"ל:

"שכך יהיה ביאת המשיח, היינו כמו שהוא יושב בחדרו יחידי ולומד, תכנס הרבנית פתאם ותאמר: אי חיים! אתה יושב פה ולומד? הלא משיח בא!" וכו' [נדפס גם ב"עץ החיים" סוף מהד' נפה"ח החדשה, סי' קנג. וראה בהרחבה גם בספר "על התשובה" לגריד"ס זצ"ל עמ' 236] והוא בחינת "ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים וכו'. וכן משמע קצת באגרות הרמב"ם, באגרת תימן עמ' קפ-קפא, שיבוא פתאם מאיזה מקום ויתגלה. וגם המצדדים בענין הגאולה בדרך של "קימעא קימעא" וכו', מ"מ ביאת המשיח עצמו בד"כ נתפשת כך, שיבוא פתאם המשיח מאיזה מקום, רוכב על חמור וכו'.

ויש לעיין מה פשר הדבר שהמשיח בא כך פתאם, והרי לרמב"ם בהלכות מלכים מדובר במלך ישראל שעושה כך וכך (יש סימנים ל"חזקת משיח", ויש סימנים ל"משיח בודאי"), ואין איזו מציאות לתיאור כזה של "משיח שבא פתאם"!

ואולי דברי הגר"ח הם לשיטת הראב"ד על בר כוכבא, שבדקוהו אם "מורח ודאין", או באופן אחר, כגון שאליהו הנביא יאמר לנו בנבואה שפלוגי הוא המשיח.

ויל"ע עוד.

נספח : בענין דברי רבי עקיבא על בר כוכבא שהוא מלך המשיח

מבואר ברמב"ם שיש 2 סוגים :

- א. חזקת משיח, והוא עם 4 תנאים הכרחיים : יחוס מדוד, מאד תורני, מנהיג את ישראל לפי התורה, ונלחם מלחמות השם
- ב. משיח ודאי, והוא עם 3 תנאים הכרחיים : מצליח במלחמות, מקדש וקיבוץ גלויות.

ועוד מבואר, שאם פלוני היה בגדר א', והתברר שאינו מצליח לעלות דרגה לגדר ב', הרי זו אינה טעות, אלא פשוט מתבאר שאינו ב'.

ונראה מלשון הרמב"ם שכל אריכות זו וחידוש זה של שני גדרים **באה כדי** לבאר מה קרה אצל ר"ע ובר כוכבא. והיינו, שרבי עקיבא כשאמר "דין מלכא משיחא" התכוון שהוא רק "בחזקת משיח"! וא"כ זה שלא עלה בר כוכבא לגדר משיח ודאי, אינה באמת "טעות"!

[ואע"פ שבספר "משיחי השקר ומתנגדיהם" נספח ד' האריך להביא הוכחות מלשונות הרבה ספרים שרבי עקיבא אכן **טעה**, ושאין סכנה ובעיה לומר כן, מ"מ ודאי שאם אפשר לבאר שלא טעה עדיף לנו, וכאן הדברים ברורים בלשון הרמב"ם, וצ"ע על כל הספרים הנ"ל].

ונבדוק כעת את ארבעת התנאים לגבי בר כוכבא:

- א.** מדוד - מאד יתכן, וראה מקורות לזה בנספח ב' בספר "משיחי השקר ומתנגדיהם" (הרב ב"ש המבורגר שליט"א, ב"ב תשי"ע), עמ' 666-667.
 - ב.** מלחמות - ברור וידוע.
 - ג.** תורני - קשה לדעת, אבל מאד יתכן. [זה שתפשוהו רבותינו על הבעיטה בר"א המודעי בעקבות הלשנה, ו"לא תסעוד ולא תכסוף", אינו מוכיח שמהותו היתה לא טובה]. וע"ע בספר "התקופה הגדולה" לרב כשר זצ"ל עמ' 389 ובספר מועדים וזמנים לרב שטרנבוך שליט"א ח"ה סי' שנב.
 - ד.** כפה את ישראל לתורה - צריך בירור במחקרים הסטוריים איך היתה הנהגתו את העם.
- עכ"פ נראה שארבעת התנאים סבירים כלפי בר כוכבא, ובגלל זה היה ר"ע "נושא כליו".

נספח: מעלת ה"ציפיה לישועה"

"צמאים לישעך כארץ עיפה (=צמאה) למים"

(מתוך פיוטי הוש"ר)

מקורות

1. שבת ל, ב - בשעה שמכניסים אדם לדין, שואלים אותו :
 "נשאת ונתת באמונה, קבעת עיתים לתורה, ציפית לישועה"⁷⁹,
 עסקת בפו"ר, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר".
2. רמב"ם סוף הלכות מלכים : מי שאינו מאמין בו או אינו מחכה
 לביאתו, כופר בתורה ובנביאים (שבהם מפורשת ביאתו) .
3. סמ"ק (מצוה א') : מצות עשה מיוחדת!!
 לידע שאותו שברא שמים וארץ הוא לבדו מושל מעלה ומטה ובד'
 רוחות כדכתיב (שמות כ) אנכי ה' אלקיך וגומר, וכתיב (דברים ד)
 וידעת היום והשבות על לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל
 ועל הארץ מתחת אין עוד... והוא הוציאנו ממצרים ועשה לנו כל
 הנפלאות. ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין
 עליו מלמעלה שנאמר (תהילים ל"ז) מה' מצעדי גבר כוננו.
 ובזה תלוי מה שאמרו חכמים (שבת דף לא) ששואלין לאדם
 לאחר מיתה בשעת דינו צפית לישועה. והיכן כתיב מצוה זו. אלא

⁷⁹ רש"י: "לקיום דברי הנביאים", והיינו שישועה, הכוונה לגאולה העתידה, ולא כמהרש"א שביאר על הישועה מהצרות (ראה

גם רש"י במגילה יז: ד"ה אתחלתא, שברכת גאולה בשמו"ע אינה על הגאולה העתידה לבא, אלא שיגאלנו מהצרות שבאות תמיד).

וראה עוד בשע"ת (על השו"ע, או"ח סוף סימן קי"ח), שכתב לכוון בשמו"ע גם על התשועות שבכל שעה.

ש"מ בזה תלוי, שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים
 דכתיב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגומר. ועל כרחין מאחר
 שהוא דיבור, הכי קאמר, **כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני**
הוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלקיכם ואני
עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם⁸⁰. וכן יושיענו ברחמיו שנית,
 כדכתיב (דברים ל) ושב וקבצך מכל העמים וגומר.

להאמין או גם לחכות?

בנוסח "י"ג עיקרים" הידוע, נאמר כך :

1. "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח, ואע"פ
 שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא"
 2. "אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחיית-המתים בעת
 שיעלה רצון מאת הבורא ית"ש ויתעלה זכרו".
- רואים הבדל בנוסח :
 למשיח אנו מחכים בכל יום, לעומת תחיית המתים, שמאמינים
 שיהיה פעם דבר כזה.
 ובאמת, שכך פשט המילה לצפות⁸¹, שכוונתה לחכות, לקוות
 ולייחל לדבר טוב.

⁸⁰ ויתכן שהביאור בכזה כעין מש"כ הגרא"י זצ"ל הי"ד בקובץ הערות (ביאורי
 אגדות ע"ד הפשט, סוף סי' א), שאם יש מטרה לגאולת מצרים ועדיין לא נתקיימה
 במלואה, מוכרח שיהיה עת שהמטרה תתקיים.

⁸¹ בתנ"ך מופיע ארבע פעמים לצפות, במובן של לחכות ולייחל. שורש המילה נובע מהמילה לצפות, שהכוונה לראות ולהביט, וראה
 למרן הראי"ה זצ"ל (עולת-ראיה א, רעט, ומאמרי-הראי"ה עמ' 257) בענין תפקיד המצפה לישועה להיות כצופה שגם פועל ועושה
 כשיש צורך לכך. וראה גם ב"ברוך שאמר" לבעל התו"ת.

וראה בספר "שיטה-לר"ן" על שבת ל, ב, שהדגיש זאת :
 "ציפית לישועה - פירש רש"י ז"ל : לדברי הנביאים. ועוד צריך
לבאר : צפית לישועה בימין, ולא אמר צפית שתבוא ישועה
 לישראל, דמי שאינו מאמין בזה אפיקורוס הוא, שהאפיקורסים
 אינם מאמינים שתבוא ישועה לעולם לישראל, כן פרשו
 בתוספות".

וכך לשון הרמב"ם (בהקדמה לפרק חלק) :
 "היסוד השנים עשר - ימות המשיח. להאמין ולאמת שיבוא, ולא
 יחשוב שיתאחר. אם יתמהמה חכה לו. ולא ישים לו זמן, ולא
 יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו, והחכמים אומרים
 תיפח עצמן של מחשבי קיצין וכו'"

וכך הנוסח בתפילת שמונה-עשרה : "כי לישועתך **קיוינו** כל היום
 (יש מוסיפים : **ומצפים** לישועה)".

בכתובות קיא, א מופיעה שבועה שהקב"ה השביע את ישראל
שלא לרחק את הקץ. וביאר שם המהרש"א כוונת הדבר : "שלא
 יהא בעיניהם הקץ רחוק, דהוה ליה כאילו מתיאשין מן הגאולה,
 אלא יהא בעיניהם זמן הגאולה קרובה, כמו שכתוב כי קרובה
 ישועתי לבא".

וראה לגרמ"מ שולזינגר זצ"ל בספרו משמר-הלויים (ברכות סימן
 כב, ובעוד הרבה מספריו) שהאריך לבאר, שיש חובה להאמין

שהמשיח יכול לבוא בכל יום⁸², ולא לחשוב שמסתמא לא יגיע היום כי לא נראה כך במציאות מכל מיני סיבות. וראה שם, שמדגיש שכך שמע מהגרייז זצ"ל ואין אלו דבריו שלו. וראה כבר בספר תולדות זאב (צציק) סי' נא בשם הגרייז זצ"ל. [וע"ע במאמר הרב מרדכי פטרפרוינד שליט"א (ישורון כ"ב) שדן האם כוונת ה"אני מאמין" בסידור "אחכה לו בכל יום שיבוא" היינו שהציפיה היא בכל יום, או לצפות לו שיבוא בכל יום, עיי"ש. וגם שם דן בדברי הגרייז זצ"ל:]

"והנה מפורסם משמיה דהגרייז לבאר דבעיקר זה לא די באמונה בביאת המשיח אלא יש להאמין גם שכל יום זמנו לבוא, ולא כגלות ראשונה שהיתה לד' מאות שנה או גלות בבל לע' שנה ותוך זמן זה לא היה זמן לגאולה, אלא בגלות הזאת כל יום הוא זמנה. וההוכחה לכך היא גם ממש"כ הרמב"ם (ריש פ"א ממלכים) "וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי תורה העידה עליו שנאמר ושב ה' אלוקיך וגו'". והביאו שהיה מוסיף הגרייז לפרש עפ"י הא דלישועתך קיויתי כל היום, דהיינו שכל חלקי היום יש לצפות לישועת ה'. וע"ע בחי' הגרייז עה"ת פ"ר בא. והיינו שיש כאן שני חלקים, להאמין בביאת המשיח ולהאמין שבכל יום הוא יכול לבוא⁸³.

82 ודרך-אגב נעיר פה לדבר פשוט (אבל כמדומה שיש כאלו שטועים בכך), שאין צורך להאמין שיבוא היום (ואז מתברר כל לילה שבעצם לא בא עכשיו, והיתה אמונה בטעות, ועכשיו נחזור שוב על המהלך...), אלא רק להאמין שיכול לבוא היום ואנחנו כמובן רוצים בכך, ופשוט.

83 ועיי' בדברי הגרמ"ש שפירא (בקובץ צהר ח' עמ' תק"א ובספר הזכרון לשמש שם אהל עמ' תתקע"א) שהביא דברים אלו מהגרייז, וע"ע בהגדה של פסח מבית לוי. וכן הביא משמו הגרמ"מ שולזינגר כמעט בכל אחד מספריו.

וכבר הקשו על כך רבים מכמה מאמרי חז"ל, וכגון מעירובין (מ"ג:): דאין אליהו בא בע"ש ויו"ט, וי"א שהמשיח יבוא אחרי אליהו. וכן הקשו מר"ה (י"א.) דבניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל וכו' ועוד. והגרמ"מ שולזינגר שליט"א בספריו הביא מהגרי"ז שהשיב על קושיות אלו "כשיבוא המשיח יתרץ זאת", דהיינו שלא אכפת לנו שום קושיא ואין עיקרי האמונה תלויים בישוב הקושיות עליהם, אלא עלינו להאמין בעיקר בכל אופן. וכן הביא שענה הגרי"ז בפעם אחרת "ההלכה היא כמו שכתוב בסידור, אחכה לו בכל יום שיבוא". וע"ע שם במאמר].

ונעיר פה, שבלשון הסמ"ק (הובא לעיל) נראה שהבין את המושג "צפית לישועה" כצורך להאמין בכך, ולא דוקא לחכות, שאין לכך מקור בפסוק שהביא.

וגם בלשון הרמב"ם יש לכאורה מקום להסתפק:
**"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה
 לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין
 כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין
 שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה, וכל מי שאינו
 מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד
 הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו
 וכו'" (ה' מלכים פ"א).**

ויל"ע האם כוונתו במילים: "מחכה לביאתו", שצריך גם לצפות ולייחל (ואז צ"ב, שלא הביא מקור לכך, וראה בספר "התקופה הגדולה" לרב כשר זצ"ל עמ' 379 ובספר "נפש שמשון" לרב פינקוס זצ"ל עמ' כ"ט, וצ"ב, וגם מנין שיקרא **כופר** אם אינו

כך!!), או שפשוט כוונתו נגד אדם שמאמין עקרונית במשיח ורק טוען שכבר בא (וכנוצרים ימ"ש, וראה גם מאמרי-הראייה, עמ' 55).

מדוע עלינו לצפות לישועה?

מדוע עלינו לצפות לישועה? ויותר: לכא' אדרבה אם כל הזמן נצפה ונתאכזב, תגרום הצפיה להיפך- למצב של יאוש ח"ו מהגאולה⁸⁴!!

מבואר בסנהדרין צז, ב: "תניא, רבי נתן אומר: מקרא זה נוקב ויורד עד תהום: **"כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבוא לא יאחר"**... מאי ויפח לקץ ולא יכזב - אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים כיון שהגיע את הקץ ולא בא שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר אם יתמהמה חכה לו. שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו מחכה - תלמוד לומר "ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם". וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה, מי מעכב? - מידת הדין מעכבת. וכי מאחר שמידת הדין מעכבת, אנו למה מחכין? - לקבל שכר, שנאמר **"אשרי כל חוכי לו"**.

סוף הכוזרי: "ובהערת בני אדם והתעוררותם אל אהבת המקום ההוא הקדוש ראוי לשכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר: "אתה

84 שודאי איננו רוצים בכך, למרות שיש מאמר בחז"ל: "אין בן-דוד בא עד שיתאשו מהגאולה" ...

תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", - רוצה לומר כי **ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה"**.

וע"ע היטב לרמח"ל במסילת ישרים סוף פרק יט, וכן בספר מדבר-שור למרן הראי"ה זצ"ל עמ' רכו-רכז.

ובמדרש ב"ר סי' צח כתב שהכל בקיווי: "אמר רבי יצחק הכל בקווי, יסורין בקווי, קדושת השם בקווי, זכות אבות בקווי, תאוותו של עוה"ב בקווי".

עלה בידינו שיש תכלית בעצם הציפיה (הקב"ה שמח שבניו רוצים), וזה גם מזרז את הגאולה.

ובספר חפץ חיים עה"ת (לגר"ש גריינמן זצ"ל) עמ' רכט הביא בזה משל נפלא ממנו ע"פ מעשה בגרי"ד זצ"ל מבריסק: "היה מרגלא בפומיה תמיד כי משיח צדקנו יבוא פתאם, אם רק נחכה עליו. רגילים אנו לומר "כי מחכים אנחנו לך", "ואחכה לו בכל יום שיבוא", אבל אנו אומרים זה רק בפינו, וליבנו בל איתנו.

והיה מספר עובדא שקרה עם הגאון רבי יוסף דובער זצ"ל הגאב"ד דבריסק. בעת שהחליטו אנשי בריסק להושיב את הגאון הזה על כסא הרבנות בעירם, שלחו מלאכות סגל לווארשא, מקום מושבו של הגרי"ד זצ"ל, למסור לו את כתב הרבנות ולבקשו שיואיל לקבל עליו את המשרה הזאת. אבל הגאון השיב פני המלאכות ריקם ומאן לקבל את ההתמנות.

כששבו השלוחים ריקם, החליטו לשלוח עוד הפעם נכבדים מאלה, ובפירוש התנו עם השלוחים שאם גם עכשיו יסרב, אזי יאמרו לו כהאי לי שנא: "ידע נא רבינו כי שלושים אלף יהודים יושבים ומחכים עליו". וסוף דבר היה, כי מכיון ששמע הגרי"ד את הדברים הללו, ציוה למשרתו לתת לו את האדרת ולהכינו לנסיעה לבריסק.

ומעתה ק"ו הדברים, אם הגרי"ד לא השיב ריקם פני שלושים אלף יהודי בריסק בשביל שישבו וחיכו לבואו והסכים לנסוע אליהם, מכש"כ שהמלך המשיח לא ישיב ריקם בקשת כלל ישראל, אם רק באמת ובתמים יחכו לבואו".

ציפיית הישועה אצל מרן החפץ חיים זצ"ל

העיד הגרי"י אריאלי זצ"ל, משגיח ישיבת מרכז-הרב ובעל "עינים למשפט":

"פעם סיפרתי לו (למרן הראי"ה זצ"ל) בשם הגרא"ז מלצר כששב מחו"ל בפעם האחרון, בשם החפץ-חיים, שאמר כי השנה תהא הגאולה. אם לא השנה, בעוד עשר שנים. תמה מאד: היתכן שהזקן ידבר דברים כאלו? ואח"כ פנה ג"כ אל הגרא"ז בתמיהה הנ"ל⁸⁵.

תמיהת הרב זצ"ל מובנת: וכי גלוי לבשר ודם קץ הגאולה? וכי רבינו הח"ח זצ"ל קיבל נבואה על כך?

85 מתוך רשימת דברים שכתב במחברתו על רבו הראי"ה זצ"ל, נדפסו לראשונה בעתון הצופה (כ"ח תשרי תשס"ד), ומשם שוב

בעיטורי-כהנים (אלול תשס"ד).

ואמנם אנו רואים בעינינו סימני "עיקבתא דמשיחא" ו"אתחלתא דגאולה" אבל עדין יש הרבה דברים קשים, וגאולתם של ישראל "קמעא-קמעא, כל מה שהולכת היא רבה והולכת", ומי יודע עד מתי?

וליישב מעט את ביטויו של מרן הח"ח זצ"ל, ראה בדרכי-מוסר⁸⁶ (עמ' שסג) :

"שמעתי מהח"ח כמה פעמים בזה הלשון : לא נביא אנכי להגיד בדיוק מתי יבוא המשיח, אבל בטח בעוד שלוש שנים או חמש שנים ולכל היותר בעוד עשר שנים יבוא המשיח". והינו, שאינו אומר מתוך ידיעה, אלא רק כמחכה ומצפה לקיום דברי הנביאים בימין (כדברי הר"ן שהובאו לעיל). ומה שהתבטא באופן של"בטח", נראה שהיה דרך להראות גודל יחולו לשמים. [ומצוי אצל רבינו המאירי לבאר מאמרי חז"ל באגדתא : "דרך הערה אמרו", לעורר ולא דוקא כפשוטו]. וראה גם במשנה ברורה (בה"ל סו"ס תכז, וכן בהערותיו על סימן תכ"ח) לשונות כאלו **שודאי יבוא הגואל לפני שנים אלו ואלו**. נציין פה גם למש"כ ב"בדרך עץ החיים" (הספר על הגרא"י מלצר זצ"ל) עמ' 467 :

"בשלהי שנת תרפ"ט נסע רבינו הגרא"י לחו"ל ועשה שם כשנה. כשחזר דיבר בהתפעלות רבה על הח"ח זצ"ל, ובעיקר על גודל אמונתו בביאת המשיח ותשוקתו הגדולה לגאולה העתידה, וכמה פעמים הביע את צערו מדוע ולמה חסרה לו אותה הרגשה של הח"ח".

86 לגר"י נימן זצ"ל, ראש-ישיבת אור-ישראל (פ"ת).

האם הציפיה היא עצמה כבר בחינה של הישועה!

הגריי"מ חרל"פ זצ"ל, מתוך מאמרו "שיעור קומה", נדפס בספר "משנת-הרב" של הרב נריה זצ"ל, תשל"ט:

"כשם שהישועה היא ישועה, כן הצפיה אליה קובעת ברכה לעצמה.

הצפיה, לבד מה שמפנית דרך להישועה וממהרת אותה לבוא, הנה הצפיה עצמה היא גם ישועה. לא כל הצפיות שוות, צפיה שמביאה לידי בחילה ושכעס ומכאוב היא תולדתה, היא צפיה פסולה שאין בה ממדת האמונה והאהבה, אבל זו שמוצאה ויסודה, האהבה בת האמונה הטהורה, היא משלוות ומרננת את המצפה. הגלות בכלל והיסורים בפרט הם הם נגודי האהבה, והצפיה דוחה כל הניגודים – מתיצבים ורואים את ישועת ה' ומתענגים על הודו והדרו.

נפלאה היתה צפיית הישועה של רבינו זצוק"ל, לא רק שהיה מצפה ומייחל לישועה אלא שהוא היה גם הישועה עצמה, הישועה מפכה אצלו משעה לשעה, נדמה היה כאילו הישועה ממהרת במרוצה, צועדת צעדי ענק, מעין "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, דומה דודי לצבי או לעופר האילים", וכל העומד במחיצתו מחיצת הקודש ומסתכל בזיו פניו, מתחמם לאור קדושתו, כאילו בת קול צילצלה באוזניו: "הנה זה עומד אחר כתלנו" – "מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב".

נספח: האם בימות המשיח ינהגו כולם אותם מנהגים?

האם בימות המשיח ינהגו כל ישראל אותם מנהגים, וכגון שכולם לא יאכלו קטניות ויאמרו הלל בראש חודש עם ברכה? או אולי ימשיכו כל אחד כמנהגיו, שיש בכך לא טיטוש תורת אמך? וכבר לימדנו הרמב"ם שכל מה שיהיה בזמן ההוא לא ידע אדם עד שיהיה.

ומ"מ נמצא לשנים מגדולי הדור הקודם, מרן הראי"ה קוק זצ"ל (שו"ת 'אורח משפט', סוף סי' יז וסוף סי' יח) ומרן הגרא"ז מלצר זצ"ל (מכתב לבנו הרצי"ה זצ"ל, נדפס בספר 'בדרך עץ החיים', לנכדו ר' ידעאל שליט"א, תחילת פרק "דברים שאמר" מהד' תשמ"ו עמ' 551) **שכתבו שאז ינהגו כולם אותו מנהג ונוסח**. ולא ידעתי מקור מפורש לדבריהם של גדולי ישראל אלו בחז"ל וראשונים⁸⁷, ויתכן שכתבו זאת מסברא, מפני שאז יחזור ב"ד הגדול. וראה גם במשנה בסוף מסכת עדויות וברע"ב ובתויו"ט שם שאליהו הנביא ישווה את המחלוקות והספקות בדין. ושמעתי סברא לחלק בין מנהגים שנובעים ממחלוקות הלכתיות שהם יתאחדו ע"י ב"ד הגדול, לבין מנהגים אחרים.

ומצד ההשקפה יש בלב שתי הרגשות סותרות: מצד אחד, יש יופי לכל מנהג של עדה או קבוצה, ומדובר לעיתים במאות שנים שיהודים אחזו בכך במסירות וחביבות (למרות שאינו נמצא

⁸⁷ ובאחרונים בס"ד ראיתי לאשל אברהם (בוטשאטש) תחילת סימן נא: "כי לבסוף ודאי שיהיה רק מנהג אחד לעם בני ישראל וכמו שנוהגים בארץ הקדושה תובב"א, כמ"ש [שם בשער הכוונות] בשם האר"י ע"ה". ואין תח"י לבדוק מה כתוב בשער הכוונות.

בחז"ל), ואין רצון לוותר על זה. ומצד שני, יש לנו ענין גדול באחדות של כלל ישראל, ולעיתים קשה לראות כ"כ הרבה שינויי מנהגים [לדוגמא קטנה, אופן הנענועים בהלל, מרובה בחילוקים : עם/ בלי כסכוס, מאיזה צד לאיזה צד, כיוון הלולב, באיזה מילים לנענע, ועוד].

ונראה לענ"ד, שבימות המשיח, וחזרת הסנהדרין והמלכות, יהיה כבר איזה פיתרון מיוחד שאין לנו מושג מהו, איך מצד אחד לשמור את מה שנהגו ומצד שני לאחד את ישראל. ואמנם קשה לדעת איך בדיוק יתכן ויהיה השילוב הנ"ל, אבל גדולי עולם כמשיח והסנהדרין בגודלם ודאי ימצאו את השילוב הנכון בענין זה.